

Látzai Szabó József tudós prédikátor élete és munkássága

Pályi Zsófia Kata

1. Bevezetés

Látzai Szabó József prédikátor–professzor életéről viszonylag keveset tud a szakirodalom, pályafutásának és munkásságának részletes bemutatása mindeddig nem történt meg. Látzai a felvilágosodás korában a filantróp racionalista teológia és pedagógia egyik jeles képviselője volt. Egy olyan sokoldalú személyiség, aki a lelkészi és tanári hivatást a legújabb európai példák nyomán, a felvilágosult racionalizmus jegyében gyakorolta. Emellett a költészettel foglalkozott, tudományos értekezésekben szólalt fel, könyveket adott ki, sőt még az orvoslás terén is gyakorolta magát.

Kázmér Miklós a *Régi magyar családnevek szótárában* a Lácai (Laczay, Laczai, Latzai, Laczaj) családnevet a Zemplén megyei Láca helynévből származtatja, mely -i melléknévképző kapcsolódásával alakult ki.¹ A magyar nemes családok között több Lácza család is megtalálható, nevük Zemplén, Borsod, Bars és Nógrád megyében tűnik fel. A Lácza Szabó családot ezen összeírások külön említik, azonban történetükről keveset lehet tudni. Látzai Szabó József Sárospatak egyik vagyonos polgárcsaládjába született 1764. július 14-én. A korabeli forrásokban és a szakirodalomban Látzai Szabó, Lácza Szabó, Lácza Sz., Lácza, Szabó és Lászay névváltozatokban is megtalálható. A Sárospataki Református Egyházközség kereszteleési anyakönyve szerint 1764. július 19-én keresztelték meg Látzai Pál (Paulo Látzai) fiát, Józsefet (Josephus), keresztszülei Bányai István (Steph. Bányai) és Kántor Erzsébet (Elizabetha Kántor). Édesanyjának, nemes Boros Klárának (Clara Boros) és Látzai Pálnak (Paulus Látzai) a házasságkötése 1763. szeptember 1-jén volt Sárospatakon.²

Látzai Szabó József az alsóbb fokú tanulmányait szülővárosában folytatta. Kivételt jelentett az 1775-ös esztendő, melyet Kassán töltött a német nyelv elsajátítása céljából. 1780. január 22-én a Sárospataki Református Kollégiumban lépett a tógátusok közé. 1784-ben alkönyvtáros, 1787-ben

¹ KÁZMÉR MIKLÓS: *Régi magyar családnevek szótára*. XIV–XVII. század. Bp., 1993. 659. p.; A Laczay család (Lácza) Zemplén megyének kihalt családja, mely hajdan a Zemplén megyei Láca helységet birtokolta. NAGY IVÁN: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal* Pest, 1857–1868. (továbbiakban: NAGY, 1857–1868.) 7. köt. 6. p., Ugyanő megemlíti a Szabó családot (Lácsai), mely előnevét a Zemplén megyei Láca helységről kapta: „Közülük József szül. 1764. jul. 15-én Sárospatakon, hol ref. tanár volt. Ágnes ugyan e családból Zsarnay Lajos ref. lelkész neje, meghalt 1859-ben, eltemet. maj 25-én.” NAGY, 1857–1868. 10. köt. 429. p.; Kempelel megemlíti a Zemplén, Borsod, Bars és Nógrád megyei Laczayakat, valamint a Lácza Szabó családot. KEMPELEN BÉLA: *Magyar nemes családok*. Bp., 1911–1932. 6. köt., 322 p., 10. köt. 21. p.; REISZIG EDE: *Zemplén vármegye nemes családai*. Onga, 2012. 74. p., 534. p.

² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL. OL.) Filmtár. A 1454. (= A Sárospataki Ref. Egyh. anyakönyvi mikrofilmjei.)

praeceptor lett. A pataki és a kassai iskolaévek után 1789-ben indult külföldi tanulmányútra, előbb Utrechtben, majd 1790-ben Göttingában iratkozott be egyetemre.³ Hazatérve 1791-től a Pápai Református Kollégium tanára lett.

2. A Pápai Református Kollégium tanára

Három évtizedes száműzetés után, 1783 májusában telepedett vissza Pápára a református gyülekezet és az iskola Adásztevelről. Hamar megfogalmazták a célt, hogy az iskolát régi fényében, az egész Dunántúli Református Egyházkerületet átfogó anyaiskolaként állítják helyre, és az újjászületett intézmény egyenrangú lesz a Debreceni és a Sárospataki Református Kollégiummal. A következő években felépült a református templom és az iskola, az egész városra az építkezés és fejlődés évtizedei következtek. Mándi Márton István professzorsága idején (1790–1831), 1791. augusztus 1-jén érkezett Pápára Látzai Szabó József. Göttingából érkezve foglalta el a második professzori állást, feltehetően Ráday Gedeon főkurátor ajánlására, aki felfigyelt a verselni szerető Látzai egyik műfordítására. Tizennégy éven keresztül, 1791 és 1805 között volt a pápai kollégium tanára, kulcsfontosságú szerepe volt annak felvirágoztatásában. 1793-ban Márton Istvánnal kezdeményezték az iskolaépületek bővítését, egy új szárny építését, és elfogadtatták az egyházközséggel az akadémiai tagozat létrehozását. 1794-re felépült az ókollégium, és megindult a főiskolai jellegű oktatás. 1795-ben döntöttek a professzorok fizetéséről. Kimondták, hogy a filozófiai és a teológiai képzés három évig fog tartani, a végzett teológusokat pedig az egyházkerület 1796-tól rektorként fogja alkalmazni. Megszervezték az egyházkerületben a legációt és a szupplikációt, amely egyrészt anyagi erőforrást, másrészt a pápai iskola anyaiskolaként való elismertetését jelentette. A losonci és a pataki iskolával folytatott „legáció-harc” csak a század végére fejeződött be a pápaiak teljes győzelmével. E lépéseknek köszönhetően a kollégium 1797-ben anyaiskolává vált, új törvénykönyvét a két professzor 1798-ban terjesztette a Dunántúli Református Egyházkerület elé.⁴

³ SZÖGI LÁSZLÓ: Magyarországi diákok svájci és hollandiai egyetemeken, 1789–1919. Bp., 2000. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 3.) 159. p. A vonatkozó adatok: Látzai Josephus, Hungarus, Patakiensi Coll. 1789. 09. 18. – 1790. Teológia.; SZÖGI LÁSZLÓ: Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon, 1789–1919. Bp., 2001. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 5.) 227. p. A vonatkozó adatok: Látzai Joseph, sz. S. Patak, be: 1790. 7. 7. Teológia.; FUTAKY ISTVÁN: Göttinga. A göttingai Georg–August–Egyetem magyarországi és erdélyi kapcsolatai a felvilágosodás idején és a reformkor kezdetén. Bp., 2007. (Felsőoktatástörténeti kiadványok új sorozat, 7.) 38. p.; ZOVÁNYI JENŐ: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Bp., 1977. 361. p.

⁴ BODOLAY GÉZA: A türelmi rendelettől a forradalom és szabadságharc leveréséig. In: RÚZSÁS LAJOS – TRÓCSÁNYI ZSOLT – BODOLAY GÉZA – KISS JÓZSEF – PÖLÖSKEI FERENC: A pápai kollégium története. Szerk.: Trócsányi Zsolt. Bp., 1981. (továbbiakban: BODOLAY, 1981.) 95–97, 115–120. p.; KÖBLÖS JÓZSEF – KRÁNITZ ZSOLT: „Mindenkor az országban harmadiknak tartatott...”? A pápai református kollégium tagolódása a XVIII. század közepéig. In: *Acta Papensia*, 2005. 1–2. sz. 50. p.; A pápai református kollégium diákjai. Szerk.: KÖBLÖS JÓZSEF. Pápa, 2006. (továbbiakban: KÖBLÖS, 2006.) 13–14., 35–36., 46., 71., 90–92. p.; TÓTH ENDRE: Mándi Márton István élete,

A felvilágosodással együtt járó új műveltségesezmény következtében a kollégiumban a klasszikus műveltségről a nemzeti műveltségre helyeződött a hangsúly. Utóbbi a praktikus szempontokat jobban érvényre tudta juttatni. A latin helyett a magyar nyelvhasználat került előtérbe, amihez új, magyar nyelvű tankönyvekre volt szükség. Ezek összeállításában jelentős szerepe volt Látzainak és Mándinak. Céljuk az új tudományos eredmények közvetítése és az új pedagógiai szellem érvényre juttatása volt. Mándi Márton megfogalmazásában a képzés célja, hogy „a’ Status ’s a Vallás’ hivatalaira” felvilágosult, „tudományos és reális embereket neveljünk”.⁵ 1793-tól a gimnáziumi osztályok új, magyar nyelvű tankönyvből tanultak. Ekkor jelent meg Látzai József *Oskolai tanító könyve*, melynek előszavában az új célokat így foglalta össze: „a’ Nevelés utolsó tzeljének a’ tététt, hogy mennél több értelmes, jószívű, munkás és hasznos Hazafiak formáltassanak.”⁶ A könyvet Látzai fordította németből Johann Georg Lunz (1744–1812), a kempteni iskola rektorának munkája nyomán némi változtatással és kiegészítésekkel.⁷ Győrben adta ki Ráday Gedeon egyházkerületi főkurátornak ajánlva. Az előszóban a filantróp pedagógia nevelési elvei és a reáltárgyakat előtérbe helyező irányzat mellett tett hitvallást. A könyv külön részben tárgyalja a természetrajzot, egészségtant, számtant, mértant, fizikát, földleírást, történelmet, filozófiát, foglalkozik a földművelés, erdészet, bányászat, halászat, vadászat kérdéseivel, kézi és szépmesterségekkel, kereskedelemmel, és végül a vallástani ismeretekkel. A híres filantróp pedagógusokra hivatkozik (Seiler, Basedow, Campera, Salzman), és lényeges változásokat javasol a nevelés céljában és módjában. Fontos, hogy a tananyag sokrétű legyen, ez szolgálja ugyanis a széleskörű tájékozottságot. A nevelés módszeréről a filantróp pedagógusokra hivatkozva mondja el véleményét. Legyen a tanítás módja barátságos, a tanulók a tanítóknak édes atyát és tanácsadó barátot lássanak, és ne „minden lépten mérgező és botozó hajdújakat”. Bírálta a korábbi iskolai oktatást is, melyben a nevelés célja legfeljebb abból állt, hogy a diákok elsajátítsák a deák és görög nyelvet, „Ezen elvétett célnak elérésére minémű mód és eszközök vétettek elő, szomorúan emlékezhetnek reá mindazok, akik ámbár mind értelmekben, mind szívekben nemesebb intézeteket nyertek a teremtőnek bölcs formálása által, mégis ennek súlyát szenvedni kényszerítették. És ennek a nevelésben ejtett hibának szerencsétlen következéseiről egész könyveket lehet-

Pápa, 1931. (továbbiakban: TÓTH, 1931.) 33., 42–47., 54–60., 180. p.; SZABÓ KÁROLY: Mándi Márton István. A helvét hitvallásúak pápai főiskolájának alapítója, s ugyanott a bölcsészet és mennyiségtannak negyvenegy évig rendes tanára. Pápa, 1860. 32–33. p.; SZINNYEI JÓZSEF: Magyar írók élete és munkái. Bp., 1900. VII. köt. (továbbiakban: SZINNYEI, 1900.) 613–616. p.; TÓTH DÁNIEL: Mándi Márton István Életrajza. In: Egyházi almanak 1833-ik esztendőre. Pozsony, 1833. 189. p.

⁵ KÖBLÖS, 2006. 101–102. p.; BODOLAY, 1981. 125. p.

⁶ LÁTZAI JÓZSEF: Oskolai tanító könyv. Irta német nyelven Luntz György János, a kempteni oskolák igazgatója. Most pedig szabadon fordítva, és némely szükséges változásokkal ’s bővítéssel alkalmaztatva a magyar ifjúság hasznára ki-adta Látzai József Pápai Reform. Professor. Győr, 1793. (továbbiakban: LÁTZAI, 1793.) 6. p.

⁷ LUNZ, JOHANN GEORG: Lehrbuch für bürgerliche Schulen. – Zweyte, verm. u. verb. Ausg. – Kempten : Verl. des Verf., 1787.

ne írni.”⁸ A könyv rendkívül jó hírű volt a saját korában. Pápay Sámuel (1770–1827) – az első magyar nyelvű irodalomtörténet szerzője – 1808-ban megjelent könyvében kiemelt helyen említi Látzai munkáját, mint amely a pedagógia hazánkban újszerű, különös tudományában élen jár.⁹ Látzai megemlíti munkája előszavában Joachim Heinrich Campe (1746–1818) híres német filantróp pedagógust is, akinek könyvei megtalálhatóak voltak az iskolai könyvtárban. Campe gyermekkönyvei szolgáltak a gimnázium felsőbb osztályaiban német nyelvkönyvként, melyből nemcsak a nyelvet, hanem számos hasznos dolgot elsajátíthattak a diákok. Ezek a könyvek akkor egészen újak számítottak, melyből kitűnik, hogy Látzai és Mándi lépést tartottak koruknak az iskolai oktatásban hasznosítható legjobb és legújabb könyveivel. Campe lelkes híve volt a francia forradalomnak, 1792-ben a Francia Köztársaság díszpolgárává avatták. Látzai a francia forradalom idején járt külföldi tanulmányúton, ott ismerkedett meg annak eszméivel.¹⁰

Látzai és Mándi közösen dolgozta ki az alsóbb osztályokra felépített hároméves teológiai képzés tantervét. Látzai az első évfolyam első félévében az ó- és újvilág egyetemes története mellett egyetemes földrajzot adott elő, a második félévben természetrajzot, gyakorlati bölcséletet, erkölcsant, német és latin nyelvet tanított. A második évfolyam első félévében Látzai a királyi udvarok és államok történetével, Európa földrajzána egy részével, az országok statisztikájával és a reformációig bezárólag egyháztörténettel foglalkozott. A második félévben általános természettant, politikát, német és latin nyelvet tanított. A harmadik évfolyam első félévében hazai történelmet, a reformáció utáni egyháztörténetet tanultak, befejezték Európa földrajzát és az országok statisztikáját. A második félévben Látzai tovább folytatta a német és latin nyelv oktatását, emellett fizikát, gazdaságtant és esztétikát tanított, a többi tárgyat Mándi Márton István. A tantervből úgy tűnik, hogy Látzai a természettudományok iránt erőteljesebben érdeklődött, emellett a történelem és az idegen nyelvek oktatása kapott nála kiemelt szerepet.¹¹

Látzai magyar nyelven tanította a történelmet: „Pápán lépe legelőször a magyar nyelv filozófusi s teológusi katedrába, amidőn én a morált, T. prof. Lácza József úr pedig a históriát magyarul tanítottuk” – írta Mándi.¹² Látzai magyar nyelven írott történelem tankönyvei kéziratos formában maradtak fenn.¹³ Jelentőségük, hogy a tanári kéziratok, illetve azok diákok

⁸ LÁTZAI, 1793. 5–6. p.

⁹ PÁPAY SÁMUEL: A magyar literatúra esmérete. II. köt. Veszprém, 1808. 455–456. p.

¹⁰ BODOLAY, 1981. 133. p.

¹¹ BODOLAY, 1981. 127–128. p.

¹² Keresztyén theológusi morál, vagy-is Erköltstudomány. Hallgatói számára kiad. MÁRTON István. Pápa, 1796. 803. p.; BODOLAY, 1981. 128. p.

¹³ Tiszáninneri Református Egyházkerület Levéltára. (továbbiakban: TiREL.) Kt. 243. LÁCZAI SZABÓ JÓZSEF: Közönséges historia. A világ teremtésétől Kr. u. 476-ig. 1798–1799. Pápa, 1799.; TiREL. Kt. 245. LÁCZAI SZABÓ JÓZSEF: Lengyelország, Svécia és Dánia históriája. Pápa, 1803.; TiREL. Kt. 246. LÁCZAI SZABÓ JÓZSEF: Helvétia és Nagy Britannia históriája. 1797. Vö: BÖRZSÖNYI JÓZSEF: A Tiszáninneri Református Egyházkerület Nagykönyvtárának (Sárospatak) kéziratkatalógusa. Bp., 1986. (Magyaror-

által fennmaradt másolatainak száma e korból igen kevés, a pápai és a sárospataki levéltárban megőrződött kéziratok közül a legkorábbiak Látzai Szabó József munkái. A fennmaradt kéziratok anyaga azért értékes, mert olyan adatokat tartalmaznak, amelyek a cenzúrázott, nyomtatott tankönyvekbe már nem kerültek be. A jegyzetekből megállapítható, hogy Látzai történelemszemlélete sokkal haladóbb és bátrabb volt, mint ami a korszak történelemkönyveiben megfigyelhető. Jegyzeteinek az is jelentőséget ad, hogy ebben a korban az egyetemes történetet még mindenhol kéziratokból tanították. A *Helvetia és Nagy-Britannia Históriaja* című jegyzetben Látzai részletesen foglalkozik az 1381-es Wat Tyler-féle jobbágyfelkeléssel. Ismerteti a nagy angol parasztmozgalom történetét, előzményeit, Magyarországon első ízben részletesen. Leírásából érződik, hogy rokonszenvezik a paraszttal, mindvégig a nép szempontjából értékeli az igazságtalannak és egyenlőtlennek minősített adórendszert. Indokoltnak tartja a jobbágyfelkelést és Tylernek a jobbágyfelszabadítással kapcsolatos követeléseit. Hasonló véleménye mutatkozik meg a dán jobbágyfelszabadítási reformok dicséretékor a *Lengyelország, Svécia és Dánia históriaja* című munkában. Feltűnő Látzai rokonszenve a lengyel és a svéd nép függetlenségi harcainak hősei iránt, Lengyelország esetében az állam hanyatlásának legfőbb okát a nemesség önző politikájában állapítja meg. Történelemtanításában a jobbágyfelszabadítás híveként a polgári átalakulás egyik előkészítőjeként tartható számon, aki a korabeli hivatalos történelemfelfogástól erősen eltérő módon szemlélte a történelem eseményeit, és burkolt formában a bécsi kormány és a magyarországi hatóságok politikáját, valamint a magyar társadalmi viszonyokat is bírálta.¹⁴

Látzai igen jelentős munkája a *Magyar Ország Históriaja* című kézirat.¹⁵ A jegyzet másolatok formájában iskolán belül és kívül egyaránt terjedt. Antifeudális és függetlenségi szemlélet mutatkozik meg a Dózsa-féle parasztháború, a Bocskai-felkelés, és a Rákóczi-szabadságharc tárgyalásakor, és részletesen foglalkozik a 18. századi protestánsüldözéssel és ellenreformációs intézkedésekkel is. Számára a század központi kérdése a protestánsok elnyomása volt. Szókimondó stílusa és szemlélete egyedülálló volt a reformkort megelőző évtizedekben. Munkája, például a Rákóczi-szabadságharc leírása mint olvasmány is színes, érdekes, eleven volt.¹⁶

A nevelés módját illetően nem volt teljes az összhang az iskola professzorai és tanárai között. 1794-ben az egyházi vezetőség megróttá Látzait és Horváth József praepceptort állítólagos mulasztásaik miatt. Ezek főleg az ifjúság fegyelmezésével voltak kapcsolatosak (pl. a pontos órakezdés, a

szági egyházi könyvtárak kézirat-katalógusai, 4.) (továbbiakban: BÖRZSÖNYI, 1986.) 61. p.

¹⁴ BÍRÓ Sándor: Történelemtanításunk a XIX. század első felében. A korabeli tankönyvirodalom tükrében. Bp., 1960. (továbbiakban: BÍRÓ, 1960.) 130–137. p.

¹⁵ Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára. (továbbiakban: DREL.) O 350. LÁTZAY JÓZSEF: „Magyar Ország Históriaja...” 1812.; Vö: SZABÓ GYÖRGY: A Dunántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárának (Pápa) kéziratkatalógusa. Bp., 1987. (Magyarországi egyházi könyvtárak kéziratkatalógusai, 6.) 65., 144. p.; TIREL. Kt. 244. LÁCZAI SZABÓ JÓZSEF: Magyar ország históriaja. A kezdetektől 1804-ig. 1797–1804.; Vö: BÖRZSÖNYI, 1986. 61. p.

¹⁶ BÍRÓ, 1960. 137–150. p.; BODOLAY, 1981. 128–129. p.

kisdiákok istentiszteleteken való szolgálata). A templomba menők naponkénti kijelölésének elmulasztását vetették Látzai szemére, ő azonban arra az álláspontra helyezkedett, hogy erőszakoskodni nem fog a tanulókkal, „mivel az istentisztelet virtus, azt pedig senkiből kibotolni nem lehet.” A vádakat egyébként Látzai és Horváth is visszautasította, mindketten a szigorúbb nevelési elveket valló Mándit sejtették az ügy mögött. Látzai verset is írt a konfliktusról, melynek címe *A hold, nap és csillagok* volt. A hold Látzai, a nap Mándi, a csillagok a diáksereg, akik az eljárásához, vagyis az Atlaszokhoz fordultak szeretett tanáruk, vezérük védelmében. Az apológus szerint a hold szelíd sugaraiban fényesen világíthatnak a csillagok, míg a nap forró heve elfojtja azokat. Az első két versszakot idézve: / A csendes Hold szelídséggel szokott útján lépdesse, / S szent frigyét kötvén az éggel, volt ennek hív frigyese. / Akként fejtelt orcája, amint kívánta pályája. / S a csillagsereg körülte önnön fényét örülte. / / Ha kit a Nap forró heve gyötrelmesen égetett, / Sőt szinte holtá is tevé, a Holdnál lelt életet, / A búsuló s gyenge szívek mind e mellett voltak hívek, / Kiket a Nap megvakított, olyakat ez gyógyított. /¹⁷ Hamarosan harmadik professzor került Pápara Tóth Ferenc (1768–1844) személyében, aki nevelési elveit és fegyelmezési szokásait Mándihoz hasonlóan a Debreceni Református Kollégiumból hozta magával. Hármójuk közül a sárospataki emlékeket ápoló, a külföldi eszmékkel megismerkedő Látzaira voltak legnagyobb hatással a filantróp nevelési elvek és a felvilágosult filantróp szellemiség. A magyar nyelvű tanítás ellen 1807-ben határozatot hozott a dunántúli egyházkerület, ezután csak a teológiát és a fizikát lehetett magyarul oktatni, minden más tárgyat latinul kellett tanítani a pápai kollégiumban. Látzai munkássága egy olyan szerencsés időszakra esett, amikor pedagógiai elveit és a magyar nyelv iránti elkötelezettségét szabadon gyakorolhatta tanítása során.¹⁸

3. A lepsényi egyházközség prédikátora

Látzai Szabó József 1805 és 1807 között Lepsény prédikátora és a Mezőföldi Református Egyházmegye tanácsnoka volt. A Pápáról való távozása egy hosszabb, küzdelmekkel teljes időszak eredménye volt. A pápai gyülekezet vezetői és az iskola között elmergesedett a viszony, a professzorok ezért az iskolát szerették volna kivonni az egyházközségi tanács szigorú felügyelete alól, új helyre költöztetve azt. Mindhárman azzal fenyegetőztek, hogy egy jobban fizető és biztonságosabb lelkészi állásba helyezkednek el, közülük végül csak Látzai távozott. Oka a csekély fizetés mellett az volt, hogy Mándi mellett nem kellőképpen volt elismerve az iskola újraindításában végzett munkája. Véleménye szerint az iskolát Komáromba kellett volna áthelyezni, ahol a pápainál jóval nagyobb gyülekezet volt, és akik felajánlottak az iskola számára számos ingatlant és épületet. Látzait állítólag felesége vette rá, hogy hagyják el Pápát.¹⁹ A korabeli, 1806-ban végzett és a *Prédikátori Tárházban* megjelent lelkészösszeírás szerint betegség miatt távozott a pápai katedráról: „Tizennégy esztendeig tartott Professori szolgálatját, leginkább egészsége változása miatt Tiszt[eletes] Látzai Jósef, falusi Prédi-

¹⁷ BODOLAY, 1981, 126–127. p.

¹⁸ BODOLAY, 1981, 144., 158. p.

¹⁹ BODOLAY, 1981, 152. p., TÓTH 1931. 116. p.

kátorsággal tserélvén fel...”²⁰ Helyébe a Göttingából érkezett Mokri Benjámin állították.

Látzai kétszer özvegyült meg, először Bíró Zsófiát, majd Ketskeméti Katalint temette el. Harmadik felesége Ketskeméti Erzsébet volt, Ketskeméti Zsigmond (1737–1821) polgári lelkipásztor–egyházmegyei esperes és Szűcs Katalin leánya. Ketskeméti Zsigmond maga is lelkészcsaládba született. Sárospatakon tanult, 1755-ben subscribált a református kollégiumban, külföldön Zürichben és Bernben iratkozott be egyetemre. 1768 és 1821 között Polgári lelkésze, 1786 és 1796 között egyházmegyei ülnök, 1796 és 1821 között a Mezőföldi, illetve Peremartoni egyházmegye esperese volt. A Ketskeméti nemes család a 17. század elején származott Zemplén megyébe, ahol Sárospatakon már 1608-ban református lelkész-ként szolgált Kecskeméthy János Elek.²¹ Látzai Józsefnek nyolc gyermeke született. Kettő az időközben elhunyt Ketskeméti Katalintól Pápan, további hat harmadik feleségétől, Ketskeméti Erzsébettől Pápan, Lepsényben és Sárospatakon látta meg a napvilágot. Közülük többen töltöttek be lelkipásztori–tanítói hivatást, illetve jogászfi foglalkozást, a leányokat pedig református lelkipásztorokhoz igyekeztek nőül adni.²²

3.1. Az Árvák Institutuma

Látzai Szabó József munkásságának egy fontos, ám elfeledett momentumára fel kell hívni a figyelmet. 1806. május 13-án lepsényi prédikátorként mutatta be egy felállítandó új intézmény nagyszabású tervét a Dunántúli Református Egyházkerület Balatonfüreden tartott egyházkerületi gyűlésén. Felvázolta egy országos özvegyet–árvát segélyező intézmény tervét, melynek az *Árvák Institutuma (Árva-intézet)* nevet adta. Tervét 1806-ban a *Prédikátori Tárházban* közölte *Ugyan ezen Prédikátori Özvegyek és Árvák’ valóban szánakozást érdemlő sorsokon segíteni törekedő szándék [...] címen.*²³ Látzai felhasználta a tárgyra vonatkozó legfrissebb külföldi irodalmat is.²⁴ Az August von Kotzebue nevével fémjelzett *Der Freimüthige oder Ernst und Scherz* berlini kiadású lap friss számából idézett egy rendelkezést: Valesiában a tartományi kincstárból segélyezik a prédikátori özvegyeket esztendőnként öt zsák búzával és 100 frankkal, és minden árvának tizenhat esztendőös koráig évi három zsák búzát és 60 frankot adnak.

²⁰ *Prédikátori Tárház*, 1806. 2. köt. 4. fogás. 49. p. Látzai József életrajza.

²¹ SZINNYEI, 1897. 1313–1314., 1324–1326. p.; HÖRCSIK RICHÁRD: A Sárospataki Református Kollégium diákjai 1617–1777. Sárospatak, 1998. 274. p.; NAGY, 1857–1868. 6. köt. 139–140. p.; Adattár – lelkészek 1760–1848. (A Dunántúli Református Egyházkerület lelkészeinek adatbázisa, www.papacollege.hu – 2014. augusztus) 114. p.

²² Ketskeméti Katalin és Látzai József gyermekei: Sigmond (ker. 1795. máj. 3., Pápa), Josef (ker. 1797. ápr. 5., Pápa). Ketskeméti Erzsébet és Látzai József gyermekei: Károly (ker. 1799. nov. 3., Pápa), Lajos (ker. 1801. szept. 6., Pápa), Ester (ker. 1805. okt. 24., Lepsény), Sónia (ker. 1808. márc. 6., Lepsény), Súsánna (ker. 1809. jún. 3., Sárospatak), Erzsébet (ker. 1810. dec. 4., Sárospatak). Forrás: www.familysearch.org – 2014. augusztus.

²³ LÁTZAI JÓZSEF : Ugyan ezen Prédikátori Özvegyek és Árvák’ valóban szánakozást érdemlő sorsokon segíteni törekedő szándék (továbbiakban: LÁTZAI, 1806.). In: *Prédikátori Tárház*, 1806. 2. köt. 4. fog. 91–103. p.

²⁴ Ua. 91–92. p.

Megemlítette Johann Daniel Schulze, a luckai líceum rektorának 1805-ben kiadott könyvét is. A *Stipendien-Lexikon von und für Deutschland* című műben Schulze arra tett kísérletet, hogy teljes körű jegyzéket állítson össze a német tartományok valamennyi ösztöndíjáról és alapítványáról, melyet középfokú és felsőfokú oktatási intézmények diákjai, lelkipásztorok, tanárok, tudósok, valamint özvegyeik és árváik számára hoztak létre.²⁵

A 19. század elején jelentős reformok zajlottak a református egyházban az éneklés megújítása céljából. Sokáig új énekeskönyv volt a köznyelvi elnevezése annak a 19. század elején megjelent, sok vitát kiváltó énekgyűjteménynek, melyet mind a négy református egyházkerületben egységesen bevezettek. A könyv egyik szerkesztője és az előszó írója Benedek Mihály (1748–1821) debreceni lelkész–református püspök volt. Az 1806-ban megjelent énekkönyvet és későbbi kiadásait gyakran Benedek-féle énekeskönyvnek is nevezték.²⁶ Látzai József az új énekeskönyv elkészítésében maga is jelentős szerepet vállalt. Összesen kilencvennyolc éneket nyújtott be, ebből hetvenet maga készített, ötöt a régi Graduálból igazított, tizenegyet Szászi János ősi prédikátor, tizenkettőt Szikszai János fokszabadi lelkipásztor közölt általa.²⁷ Látzai két éneke bekerült az énekeskönyvbe.²⁸ Látzai József az újonnan megjelenő könyv eladott példányainak bevételéből kívánta a segélyezésre szánt összeget elkülöníteni. Számításait arra a köztudomású és a vásári könyvárusok tanúságán nyugvó állításra alapozta, mely szerint hazánkban hosszú ideje a kalendárium után a második legkeresettebb árucikk a református graduál. Látzai József az új énekeskönyv kötelezővé tételével, a gyülekezeti énekiktálás megszüntetésével, és az énekeskönyv iskolai tankönyvvé tételével kívánta növelni az új énekeskönyv iránti keresletet.²⁹ Terve szerint minden eladott könyv árát 5 garassal kell növelni, és az ebből származó összeget az *Árvák Institutuma* alapítójául elkülöníteni. A kamatokból anyagi segítség nyújtható a prédikátorok és professzorok református főiskolán tanuló fiú árváinak. Az intézmény vagyonának növekedésével a támogatás kiterjeszhető az öreg

²⁵ SCHULZE, JOHANN DANIEL: *Stipendien-Lexikon von und für Deutschland, oder Versuch eines vollständigen Verzeichnisses und Beschreibung der im deutschen Reiche für Studierende auf Schulen und Universitäten, für Prediger, Schullehrer, auch andere Gelehrte, und für die Wittwen und Waisen derselben vorhandenen Stiftungen. Aus handschriftlichen und gedruckten Nachrichten. Erster Theil, von Johann Daniel Schulze, M., P. C. und Rector des Lyceums zu Luckau. Leipzig, 1805, in der Röhlerischen Buchhandlung.*

²⁶ Közönséges Isteni Tiszteletre Rendeltetett Énekes Könyv, mely szent Dávid 'Soltárinn kívül magábann foglal némely kiválogatott és a' Helvétziai Vallástételt követő négy Szuperintendentzia által jóvá hagyódott Énekeket egynéhány imádsággal együtt. Debreczen, 1806.

²⁷ A' Magyar Reformátusoknak készülőben lévő új Énekes Könyvökről. In: *Prédikátori Tárház*, 1806. 2. köt. 4. fog. 104-117. p.

²⁸ Az énekeskönyvbe Látzainak egy ádventi és egy karácsonyi éneke került be. 51. ének (LXXIX. Zsolt. nót.): Kegyes lelkek! az Urat dicsérjétek; 62. ének (XX. Zsolt. nót.): Az Isten annyira szerette a bűnös világot. Vö: SZEKERES MIHÁLY: Dicséreteink szerzői. In: *Protestáns egyházi és iskolai lapok*, 1896. 23. sz. 357–359. p.

²⁹ Vö: LÁTZAI JÓZSEF: Liturgica, II. Szakasz, 27.§. Az Ének diktálás, 28.§. Az Énekes Könyvek változtatása 's újítása, 29.§. Az Orgonákkal való éléről. TIREL. Kt. 3075.

prédikátorokra és a lelkészözvegyekre, valamint az összes református gimnáziumban tanuló prédikatori és rektori árvára. Az árvaintézet direktórium a négy egyházkerület erre a célra megválasztott lelkészeiből vagy a Dunamelléki Református Egyházkerület vezetése alatt valósulhat meg. Utóbbi Látzai azért is tartotta indokoltnak, mert ennek az egyházkerületnek nem volt saját anyaiskolája, így szerinte mindhárom hazai kollégium patrónusi tevékenységében érdekelt lett volna. Az intézet központja Pesten, alközpontjai Debrecenben, Miskolcon, Sárospatakon és Komáromban volnának. A direktórium tagjai ingyen végzik munkájukat, számadásukat minden évben megküldik az egyházkerületeknek, jutalmuk pedig az árváknak juttatott magasabb alumnium.

Látzai sűrgetőnek tartotta a döntést, hogy az új énekeskönyv nyomtatásához szükséges királyi privilégiumot már az *Árvák Institutuma* neve alatt kérhessék ki. Az intézmény igazgatósága válassza a nyomdát és az tárgyaljon a tipográfusokkal is. Terve mellé számításokat végzett. 1300 magyarországi eklézsia 1 millió 800 ezer református vallású tagjával számolt. Számításai a következők szerint alakultak: ha minden kilencedik hívő beszerzi az énekeskönyvet, akkor néhány év alatt legalább 200 000 darab könyvnek kell elkelnie. Ha minden könyv árából 5 garast az *Árvák Institutuma* számára elkülönítenek, akkor rögtön az első vásárlásból egy 50 000 forintos alaptőkét lehet felállítani. Az 50 000 forint évi 3000 forintnyi kamatából 100 kollégiumban tanuló prédikatori és professzori árvát lehet évi 30 forint ösztöndíjjal segíteni. Ugyanezt a számítást végezte el arra az esetre is, ha minden kilencedik helyett csupán minden tizennyolcadik hívő vásárol könyvet: az így kapott eredményeket is biztatónak találta.

A dunántúli szuperintendentiális gyűlés elfogadta tervét és megtárgyalásra elküldte a többi egyházkerületnek. Az ügy folytatásáról a *Prédikatori Tárházban* 1808-ban számolt be.³⁰ Az 1806. augusztus 24-i Pesten tartott közgyűlés 7. szám alatti határozata e szavakkal utasította el a tervezetet: „Szent dologgal nyerekedést indítani nem illene.”³¹ Látzai új indítványt nyújtott be a szentkirályszabadi egyházkerületi gyűlésre, ekkor arra tett javaslatot, hogy az énekeskönyvek bevételeiből saját egyházmegyéjükben állítsanak fel árvaintézetet.³²

Látzai József tervének jelentősége abban rejlett, hogy a négy egyházkerület az országos segélyezési alap megteremtésével közös intézetet állíthatott volna fel. Az egyház szétagoltsága miatt csak egészen kivételes esetekben fordult elő az egyházkerületek együttműködése, ám az új énekeskönyv kiadása megteremtette volna erre a lehetőséget. Látzai József felismerte az egyszer kínálkozó, egyedülálló lehetőséget az országos intézet felállítására. A 18. század utolsó évtizedében éppen csak megkezdődött az egyházmegyei jótékony intézetek felállítása, ezek azonban csupán csekély segítséget tudtak nyújtani a rászorulóknak. Állandó problémát jelentett a lelkészeknek és az egyházközségeknek az intézmények fenntartásához szükséges terhes

³⁰ LÁTZAI JÓZSEF: A' Prédikatori Özvegyek' és Árvák' felsegállítására az új Énekes Könyv' fundusából gyűjtendő Capitalis erant feltett Planum. In: *Prédikatori Tárház*, 1808. 3. köt. 4. fog. 66–67. p.

³¹ Ua. 1808. 67.

³² Ua.

anyagi hozzájárulás, az országos intézet felállításával a segélyezés új alapokra helyeződött volna. Látzai József kifejtette: ha az egyszeri lehetőséggel az egyházkerületek nem élnek, akkor több évszázaddal tolják el az országos intézet felállításának időpontját.³³ Jövőbelátó jóslata helyesnek bizonyult. Terve az egyházkerületek nyomtatással és privilégiummal kapcsolatos hosszas vitái között feledésbe merült. Számításai irreálissá váltak, mert az új és szokatlan énekek kötelezővé tétele a nép ellenállásába ütközött, a könyvterjesztés csak lassan haladt.³⁴ Mindazáltal elmondható, hogy kezdeményezése, és ez irányú ismeretterjesztő munkája illeszkedett a korszak felvilágosult és racionális szemléletébe, mely különféle jótékony intézetek és öngondoskodó társaságok felállításában számos protestáns országban megmutatkozott. Hátterében többek között a filantróp szellemiségből is táplálkozva a lelkészi–tanítói réteg életszínvonalának emelése és társadalmi megbecsültségének növelése állt.³⁵

3.2. A *Prédikátori Tárház szerkesztője*

Látzai Józsefnek jelentős szerepe volt az 1805-ban megindított *Prédikátori Tárház* kiadásában, melynek 1806-tól társszerkesztője volt. Ez volt az első magyar nyelvű protestáns teológiai folyóirat hazánkban.³⁶ A *Prédikátori Tárházzal* kapcsolatos tervét Látzai 1806-ban a *Hazai Tudósításokban* közölte. Sammer Mihály veszprémi könyvnyomtató halála miatt a nyomtatás feladatait a váci tipográfusnak, Mormarosi Gottlieb Antalnak adták át. Évente négy *Fogás* jelent meg általában egy *Darabban* (egybekötve). Minden kötetnek 30 krajcár volt a boltbeli ára. A *Prédikátori Tárháznak* hivatalosan az augusztus 29-i János-napi pesti vásárra kellett megjelennie. A *Prédikátori Tárház* gazdag és sokrétű anyag közlését tűzte ki célul, mellyel a lelkészi munkáját és tájékozódását kívánták elősegíteni, és megjelenési lehetőséget biztosítottak nekik: „a’ kiktől kitelik, közhaszonra szánt újabb darab munkáikat, velünk közölni méltóztassanak, mellyeket illendő köszönettel és érdemesítéssel a’ Tárházba beiktatni, ’s ennél fogva: kitől mit

³³ LÁTZAI, 1806. 93. p.

³⁴ Látzai alkalmi prédikációja nyomtatásban megjelent: XVI. Prédikátió. Készítettett az Új Énekes Könyv’ behozásának alkalmatosságára L. J. által. In: *Prédikátori Tárház*, 1808. 3. köt. 2. fog. 233–248. p.

³⁵ Vö: GONDA LÁSZLÓ: Történelmi adat és tanuság a prot. e. domesticáról. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1861. 17. sz. 517–523. p. Közli Látzai indítványát és foglalkozik annak fogadtatásával.; POKOLY József: A lelkészi gyámintézetek történetéhez. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1896. 48. sz. 753–756. p.; RÉVÉSZ KÁLMÁN: A lelkészi gyámintézetek történetéhez. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1896. 49. sz. 772–773. p.; POKOLY JÓZSEF: Igazolásul. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1896. 50. sz. 800. p.

³⁶ Prédikátori tárház, vagy Ollyan gyűjtemény, Mellyben A’ Prédikátori Hívataltal tartozó szükséges dolgok egymás után rövideden feltaláltatnak, és a’ mellyet a’ véle élni akaróknak hasznokra kiadnak FÁBIÁN JÓZSEF A Veres Berényi Ref. Eklé’siának L. Tanítója, és a’ Veszprémi Eklé’siai Társaságnak Seniora, és LÁTZAI SZ. JÓSEF A Lepsényi Ref. Eklé’sia Prédikátora és Tractusbéli Assessor. Weszprém: Szammer, Vátz: *Gotlib*, 1805–1808.

lehesen várni? a' felől az Olvasó Tiszt. Közönségnek figyelmetességét felserkenteni buzgó Hazafiúi kötelességünknek fogjuk tartani.”³⁷

A folyóirat számaiban megjelentek prédikációk, ágendák, tudományos értekezések, egyházközségekre vonatkozó tudósítások, lelkészéletrajzok, hazai és külföldi könyvek ismertetői. Újszerű és modern témákkal kívántak foglalkozni, így a közölt prédikációk is „nevezetesebb és ritkább” vallási tárgyakkal kapcsolódtak. Ezekben a mindennapi élet kérdéseivel foglalkoztak, melynek elsődleges célja a nép valláserkölcsei nevelése és a hívek felvilágosítása volt. A természeti-társadalmi jelenségek közérthető magyarázatára helyezték a hangsúlyt, a természettudományos és racionális szemléletet képviselve felléptek a babonák, népi tévhitek, tudománytalan nézetek ellen. Felhívták a figyelmet a himlőoltás beadásának fontosságára, foglalkoztak a leányok neveltetésének kérdésével, a népoktatás színvonalának és hatékonyságának emelésével, a divat, a fényűzés, a társasági élet jelenségeivel és az okszerű mezei gazdálkodással is. A lap megindításában Látzai mellett Fábíán József (1761–1825) vörösberényi lelképásztornak, a Veszprémi Református Egyházmegye tanácsbírájának és esperesének volt fontos szerepe. A tudós prédikátor számos természettudományos ismeretterjesztő könyvet jelentetett meg, felvilágosodott gondolkodása harmóniában állt vallásos világnézetével, ő maga deista volt. A *Prédikátori Tárház* 1805 és 1808 között jelent meg évi négy számban.³⁸ Az 1808-as évfolyam Veszprém helyett már Vácot jelent meg. Az új nyomdai kapcsolat kiépítése Látzai Józsefnek köszönhető, aki ekkor tért vissza szülővárosába, Sárospatakra. Korábban a *Prédikátori Tárház*at Sárospatakon Látzai Dániel prókátornál lehetett átvenni.³⁹ Az 1808-ban megszűnt lap újraindítására 1818-ban *Lelkipásztori Tárház* címen tettek kísérletet.⁴⁰ Látzai József halotti beszédeit *A halhatatlanság oszlopa* címmel önálló kötetbe gyűjtötte (Vác, 1807), és ekkor jelent meg *Énekek* című könyve is (Vác, 1807). E munkák népszerűségét jelzi, hogy számos további kiadása, bővítése vagy átdolgozása jelent meg a későbbi években. Az új kiadások többek között Vácot,

³⁷ *Hazai Tudósítások*, 1806. 12. sz. 102–104. p.

³⁸ HUDI JÓZSEF: A Veszprém megyei sajtó kezdetei 1788–1847. In: HUDI JÓZSEF: Könyv és társadalom. Könyvkultúra és művelődés a XVIII–XIX. századi Veszprém megyében. Bp., 2009. (továbbiakban: HUDI, 2009.) 26–27. p.; HUDI JÓZSEF: Fábíán-életrajz. Fábíán József (1761–1825) református esperes pályafutása. Pápa, 2002. 16., 25–27. p.; HUDI JÓZSEF: Fábíán József esperes pályafutása. In: *Acta Papensia*, 2001. 1–2. sz. 15–16. p.; HUDI JÓZSEF: Tudós Fábíán József, a népművelő lelkész. In: *Korunk*, 2005. 5. sz. 112–116. p.; CSOMA ZSIGMOND: A mezőgazdasági ismeretterjesztés kezdetei. In: *Valóság*, 2001. 5. sz. 16–30. p.

³⁹ Szammer Mihály (Látzainál Sammer) 1794 és 1806 között üzemeltette a veszprémi nyomdát. Vö: HUDI, 2009. 21–22. p. Gottlieb Antal (1760–1823) nyomdász Máramarosai Gottlieb Antalként közismert (Látzainál: Mormarosi).

⁴⁰ Lelki pásztori tárház vagy Ollyan gyűjtemény, melyben a' prédikátori hivatalra tartozó szükséges dolgok egymás után rövideden feltaláltatnak; és a' melyet a' vele élni akaróknak hasznokra kiad FÁBÍÁN JÓZSEF ez előtt veres berényi, most tóth vásonyi prédikátor, és a veszprémi ekklesiái társaságnak esperestje. Pesten, Trattner János Tamás betűível 's költségével, 1818. I–IV. köt.

Nagyváradon, Kolozsváron, Nagyenyeden, Brassóban, Komáromban és Sárospatakon kerültek kinyomtatásra.⁴¹

4. A sárospataki prédikátor és tanár

Látzai József 1808-ban tért vissza szülővárosába, Sárospatakra, ahol az 1828-as haláláig lelkészként és a gyakorlati teológia professzoraként tevékenykedett. 1808. május 22-i beköszönése után prédikatori, június 16-tól kollégiumi professzori állást töltött be. Látzai József az Alsó-Zempléni Református Egyházmegye tanácsnoka is volt.⁴²

A Sárospataki Református Kollégium ezekben az években jelentős fejlődésen ment keresztül, mely számos reformintézkedésben megmutatkozott. A Sárospatakkal szomszédos Széphalmot ekkor szervezte Kazinczy Ferenc országos irodalmi központtá, mely szintén hozzájárult a felvilágosult eszmerendszer és új gondolatiság terjesztéséhez. A reformkor szellemiségét jelentősen gazdagította az itt tanult híres pataki diákok munkássága. A vallásos értelem jegyében a descartesi coccejanizmust a német filozófiai és teológiai racionalizmus hatása alatt a pozitív racionalisták fejlesztették tovább Patakon. Céljuk a teológiai gondolkodás önállóságának hangsúlyozása volt, de a természettől adott vallást helyezték előtérbe, az ész és erkölcsiség együttes uralmának érvényesülését hirdették. A teológiai racionalisták a józan okosság és a szentírás kijelentések egyensúlyának megtalálására és annak hangsúlyozására törekedtek (Szentgyörgyi István, Porkoláb István, Pataki János, Szathmári Paksí Dániel, Somossi János, Kálniczky Benedek). Az értelmes hit nevében a racionális filozófiai idealizmus képviselői azt hirdették, hogy a hit értelmes, mert tapasztalati alapon figyelembe veszi az értelmén kívüli világot. A mindenkori filozófiát fel kell tehát használni a hit számára, mert a filozófia értelmessé teszi a hitet (Rozgonyi József, Sipos Pál).⁴³ A felvilágosodás korának legnagyobb elméleti kérdéseire, vagyis a filozófia és a teológia, a hit és az ész, a tudás és a kijelentés összeegyeztetésére a korszak teológiai gondolkodásában a cselekvő erkölcs adott választ. Az elvi és elméleti ellentéteket a tett oldja fel, a hit és ész között a harmóniát a jót cselekvő erkölcs teremti meg. A filozófiai és teológiai kérdések helyett a hangsúly a gyakorlatra helyeződik át, képviselői az egyházat a nemzeti és társadalmi felemelkedés fontos eszközének tekintik. Fontosnak tartják a keresztény vallásban a közösségi, a társaságos

⁴¹ LÁTZAI SZABÓ JÓZSEF: A halhatatlanság oszlopa, vagyis némely halotti versek, melyeket pápai professor korában készített... Vác, 1807. (Erkölcsei mesés todalékkal bővített 2. kiadás. Sárospatak, 1813.); Uő: Énekek. Vác, 1807. (Új kiadás: Sárospatak, 1813.); SZINNYEI, 1900. 613–614. p.

⁴² DIENES DÉNES – UGRAI JÁNOS: A Sárospataki Református Kollégium története. Sárospatak, 2013. (továbbiakban: DIENES–UGRAI, 2013.) 97. p.; SZOMBATHI JÁNOS: A Sárospataki ref. kollégiumnak rövid története. Sárospatak, 1827. 51. p.; HEGEDŰS LÁSZLÓ: A s.-pataki reform. egyház nevezetesebb eseményei és papjainak rövid életrajza. In: *Protestáns egyházi és iskolai lapok*, 1847. 26. sz. 617–618. p.

⁴³ KONCZ SÁNDOR: A filozófiai és a teológiai oktatás 1703–1849 között. In: A Sárospataki Református Kollégium. Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára. Bp., 1981. (továbbiakban: KONCZ, 1981.) 122–140. p.; BAJKÓ MÁTYÁS: Kollégiumi iskolakultúránk. A felvilágosodás idején és a reformkorban. Bp., 1976. (továbbiakban: BAJKÓ, 1976.) 35–63. p.

elv érvényesülését. Isten létezését végső soron az erkölcsi jó megvalósulása bizonyítja a földön, a láthatatlan Istent az ember láthatóvá teheti saját teremtő tevékenységében, az alkotó erkölcsben. A felvilágosult ész és a hit együttesén alapuló becsületesen elvégzett munka e gondolkodás egyik alappillérvé válik. A cselekvő erkölcs egyik leghíresebb képviselője Őri Fülep Gábor (1739–1823) volt, aki 1773 és 1797 között volt a pataki iskola tanára. Munkásságát és megjelent teológiai műveit a jó cselekedetek szükségességéről alkotott nézete uralja, melynek következtében a mennyország már itt a földön megvalósulhat. Leghíresebb munkája volt a *Keresztény erkölcsi tudomány* és *A nemzeti büszkeségről* című két fordítása. A felvilágosult erkölcsi gondolkodás további jeles képviselője volt Sárospatakon Tótpápai Mihály (tanított 1791 és 1805 között) és Beregszászi Nagy Pál (tanított 1798 és 1803 között).⁴⁴

A gyakorlati és erkölcsi teológiát Sárospatakon Kisari Tóth János (1799–1807) után Látzai Szabó József tanította. A gyakorlati teológia (practica theologia) azzal foglalkozott, hogy hogyan kell a lelkipásztornak munkálkodnia a valódi vallásos élet felébresztéséért, amennyiben oktat, vallásos szertartásokat végez, és hallgatóival a mindennapokban közelebről is érintkezésbe kerül. Somosy János – Sárospatakon a hittudományok tanára – tankönyvében négy részre osztotta a gyakorlati teológia tárgykörét: homiletica (a prédikálás mestersége), catechetica (a gyermekek tanítása rövid kérdések és feleletek által), liturgica (a vallásos szertartások során alkalmazott formulák készítése) és a cura pastoralis (papi gond, lelkipásztori gondozás).⁴⁵ A gyakorlati teológia, azon belül elsősorban a lelkipásztori gondozás, papi gond tárgykörébe tartozott a lelkészi–tanítói réteg szociális kérdése, amennyiben többek között útmutatást adott a lelkészeknek a helyes életvitel, a családi élet, a gazdálkodási és anyagi viszonyok kérdéskörében is. Látzai József, az „Erköltsi- és Papi-Tudományok rendes Professora” 1808 és 1828 között összesen huszonegy évet töltött a katedrán.⁴⁶

4.1. Gyakorlati teológiai munkássága és prédikációi

Látzai Józsefnek több kéziratos munkája fennmaradt, amelyeket *Papi gond* címen foglalt össze.⁴⁷ A practica theologiát – nála *Papi Theologia* – három részre osztotta: I. Papi Gond vagy Cura Pastoralis, II. Liturgica, III. Homiletica.

A *Papi Gond* mint tudomány két fő részt foglalt magában: az úgynevezett készítő és alkalmaztatott papi gondokat. Az első azzal foglalkozott, hogy a prédikátorságra menőknek milyen tudományos előkészületeket kell tenniük, hogy végül megkezdhessék hivatalukat. A második azt tanította, hogyan viselkedjen a prédikátor hivatalba állítása után. Ez utóbbi kérdéskörbe tartozott a prédikátor „személyes házi környülállása”, valamint a

⁴⁴ KONCZ, 1981. 140–145. p.

⁴⁵ SOMOSY János: Keresztény hittudomány. Az egyházi tanítói hivatalra készülő tanítványainak számokra. Sárospatak, 1836. I. kötet. 185. p.

⁴⁶ KONCZ, 1981. 144. p.

⁴⁷ TIREL. Kt. 700. LÁCZAI SZABÓ JÓZSEF: A Papi gond. Cura pastoralis. 19. sz. eleje. BÖRZSÖNYI, 1986. 119. p. TIREL. Kt. 3075. Papi gond. Leírta H. Gy. Sárospatakon. 1827–1829. I. rész. Papi gond, 1827. II. rész. Liturgica. Lácay Sz. József után. Sárospatak, 1829. III. rész. Bèvezetés a Homileticába. Sárospatak, 1829.

hivatalához tartozó összes feladatkörben való helyes viselkedési szabályok megtanulása (vallástanító, tanácsadó, barát, atya, vigasztaló, példaadó, az eklézsia fő gondviselője, az ifjúság nevelője, az iskola igazgatója, az egyházi felsőség rendelkezéseinek végrehajtója, az egyházi fenyték végzője). Látzai József megfogalmazásában:

„A’ Papi Gondnak normativum principiuma v[agy] fő Canonja ez: mi-helyt magadat a’ Predikatori hivatalra elszántad, kiváltképpen p[edi]g m[in]ek u[tá]nna] annak folytatására hittel is leköteleztettél, igyekezz mindennemű foglalatosságaidban magadat úgy viselni, h[ogy] általad az igaz K[eresztyén] V[allás] és ezzel a’ fedhetetlen erköltsök mennél több kedvellöket és követöket nyerhessen[ek]...” (1. p.)

Látzai négy olyan szerző munkáját sorolta fel, akik korábban a cura pastoralis tárgykörével foglalkoztak egy-egy könyvükben: Oliveri Bowles (1574. k.–1644?) angol puritán lelkész-író,⁴⁸ Némethi Sámuel (1729–1802) lelkipásztor,⁴⁹ Gombási István tudós erdélyi prédikátor,⁵⁰ valamint Tóth Ferenc (1768–1844) lelkész–püspök–egyházi író munkáit említette.⁵¹

Az első részben (*Készítő Papi Gond*) a következő témákkal foglalkozott: a prédikátornak készülő testi és lelki alkalmassága, kedv és hajlandóság, tudományos és erkölcsi felkészültség, a prédikátorságra elkészült ifjú kezdő lépései, a hivatalba állásának módja, a meghívás, a kibocsátás és a felszentelés. (I./1–19. §). A tudományos felkészültségnél fontosnak tartja, hogy a lelkész a deák és görög nyelvet jól értse, és a zsidó nyelvet is legalább annyira ismerje, hogy egy jó lexikon vagy nyelvtan segítségével elboldoguljon. A széleskörű egyháztörténeti és klasszikus műveltséget azért tartotta fontosnak, hogy a lelkipásztor ki tudja választani azokat a tudományos munkákat, amelyek a vallás tiszta igazságait tartalmazzák, és ismerje az idők és népek változó szokásait és emberi vélekedéseit. A lelkipásztornak alapjaiban értenie kell a filozófiát, a logikát, az antropológiát, pszichológiát és a szónoklattan. Az emberi természet ismerete nélkül a lelkipásztor nem foghat a lelkek és szívek vallás szerint való igazgatásához, és a maga és mások cselekedeteinek megítélésében is tetemes hibát ejthet. (I./10. §.) Az antropológiai és pszichológiai ismereteken túlmutatva Látzai felteszi a kérdést, hogy szükséges-e a prédikátornak a doktorságot is tanul-

⁴⁸ BOWLES, OLIVERI: De pastore evangelico tractatus: In Quo Universum Munus Pastorale... London, 1655., Genevae, 1667. (A kéziratban Oliveri Boules: Pastor Evangelicus. Geneva, 1664.)

⁴⁹ NÉMETHI SÁMUEL: Hiv lelki pásztor, avagy annak rövid lerajzolása, miképpen kelljen az egyházi szolgának az istentől reá-bíztatott nyájnak juhait... szükséges tanácsadásokkal, és vigasztalásokkal legeltetni és erősíteni. Német nyelvből fordította és hozzáadásokkal néhol bővítette. Pozsony és Kassa, 1778, (1788?)

⁵⁰ OSTERWALD, JEAN-FRÉDÉRIC: A papi szent hivatal gyakorlásáról való traktának első darabja. Melly tanít a prédikállásról, és az ifjak tanításokról. A papi szent hivatal gyakorlásáról való traktának második darabja. Melly szól az eklézsia igazgatásáról. Ford. Gombási István. Kolozsvár, 1784.

⁵¹ TÓTH FERENC: Lelki Pásztori gondviselés. A lelki pásztori theológiának II. darabja. Győr, 1806.; Vö: BENEDEK SÁNDOR: Tóth Ferenc gyakorlati theológiája. Debrecen. 1930. (Theologiai Tanulmányok, 30.)

nia? II. József idején egy ízben bevezették a teológusoknak az orvostudomány oktatását. Látzai arra az álláspontra helyezkedett, hogy ennek oktatása nem része a lelkészképzésnek, az orvoslás ugyanis önálló tudomány. „Mindazál[tal] jónak ítélünk, h[ogy] kivált a' Falu helyeken, a' hol az orvosi mesterségb[en] holmi haszontalan vén asszonyok, marha pásztorok szoktak kontárkodni, ha ezek helyet, a' Predikátor egy 's két orvosi könyvel megismerkedik.” (I./11. §) Ezután orvosi könyvek sorát ajánlja elolvasásra hallgatóinak. Látzai egyébként gyakorolta az orvoslást is. Kis János (1770-1846) nemesdömölki evangélikus lelkész, későbbi szuperintendens 1804-ben írta egy Kazinczyhoz intézett levelében, hogy gyermekeit Látzai József lepsényi prédikátor beoltotta a himlő elleni vakcinával.⁵² A himlőoltás ebben az időszakban még teljesen újnak számított Magyarországon és külföldön egyaránt, a *Prédikátori Tárház* külön foglalkozott ennek népszerűsítésével, felhívta a szülők figyelmét az oltás fontosságára.⁵³ A következő pontban azzal a kérdéssel foglalkozott Látzai, hogy a prédikátorságra készülő ifjaknak szükséges-e gazdaságot tanulni. Úgy vélte, hogy a szakszerű kerti gazdaság, a méhészkedés, a marhatartás elsajátításának a csekély fizetésű falusi ekléziákban és kisebb városokban élő lelképásztorok nagy hasznát vehetik, emellett jó példát mutathatnak és tanácsaikkal segíthetik hallgatóikat. Az alapvető gazdasági ismeretek elsajátítását tehát szükségesnek tartotta. Itt is meg kell említeni, hogy a *Prédikátori Tárház* szerkesztőjeként már korábban is foglalkozott a modernnek számító gazdálkodási kérdésekkel. (I./12.§., II./91. §.).

A második részben (*Alkalmaztatott Papi Gond*) az alábbi témákat érintette: I. Szakasz: a beiktatott prédikátor első lépései, a papi tekintély, a papi foglalatosság, tanulás és könyvszerzés, a magányos házi élet, a házasság ellenző okok, a házasságot javasló okok, a házastársválasztás regulái, mint férj mire vigyázzon, a gyermeknevelés, a pap mint cselédes gazda, magányos vagy házi virtus, személyes virtusa másokra nézve, a társalkodás hibái, közönséges vendégségben s mulatságban szabad-e lenni, közönséges mulatságokban mikre vigyázzon, a papi társaság vagy collegátus, a káplánnal való bánás, az iskolamesterrel való bánás. (I./20–39. §). II. Szakasz: a hallgatók közelebbi megismerése, szükséges-e a házankénti látogatás, a látogatás regulái, az iskolai gond, az iskolából kikerültekre való papi gond, a hasznos olvasás terjesztése, az egyházi jó rendre való gond (II./40–46. §). III. Szakasz: mi a különös papi gond, valláscsúfolókkal való bánás, társaságban hogyan kell a valláscsúfolókkal bánni, a kételkedőkkel való bánás közönségesen és személyesen, kik a szeparatisták és hányfélék, a szenteskedő és a haragtartó szeparatisták, a vallást cserélők, a szerencsétlen szenvedők, lelki háborúságban szenvedők, a betegekkel való bánás és annak regulái, a vétközőknek magános megfeddése és annak regulái, a polgári bűnök körül mitévő legyen, az ellenkezést és haragot tartók lecsendesítése, az atyafiak gyűlöletes villongásai közt mitévő legyen, a házastársak között való ellenkezés, a rabokkal való bánás és annak regulái, az egyházi fenyték,

⁵² Kazinczy Ferenc levelezése. 3. köt. Szerk.: Váczy János – Harsányi István – Berlász Jenő. Bp., 1890-1960. (Kazinczy Ferenc összes művei, 3.) 145–149. p.

⁵³ A' Tehénhimlő oltásra serkentő Tanítás (Mondatott Communio után való Vasárnap LÁTZAI JÓSEF által). In: *Prédikátori Tárház*, 1806. 2. köt. 1. fogás. 30-46. p.

az egyházi tanítók fizetése, a papi fizetésre tartozó jegyzések, eklézsiái juss, a pap gazdálkodása (III./47–91. §).

Liturgica című második könyvet a fogalom definíciójával és etimológiai magyarázatával kezdte: „A’ Liturgica azon része a’ Papi Theológiának, melly által meghatározatnak és előadatnak a’ külső isteni tiszteletbeli foglalatosságoknak, és vallásos tzeremoniák[na]k szokott módja és rendi, az ezekb[e]n tartandó beszédeknek, és tselekedetek[ne]k formája. A’ Liturgica tehát azt tanítja, miképpen és minémű Liturgiát keljen tartani, v[agy] a’ külső isteni tiszteletnek minémű megállított ’s bevett rendit és módját követni.” A liturgiát nevezik ágendának vagy ordo agendinek, officiumnak és cursus ecclesiasticusnak is. Látzai a következő témákkal foglalkozott a bevezető szakaszban: a liturgia készítésének jussa kit illet, szabad-e új liturgiákat készíteni, a liturgiák készítésének regulái, szabad-e a bevett regulákon kívül másokkal is élni, és ha igen mi okból, mely módon, mi céllal, ennek materiája és formája, a lelkipásztor liturgiai magaviselete, a ceremóniák eredete, haszna és egyéb tulajdonságai, a liturgiák és liturgicák története. A további témák a következők voltak: I. Szakasz: az istentisztelet helyéről és idejéről. II. Szakasz: az istentisztelet részei és módja. III. Szakasz: a keresztségről. IV. Szakasz: a konfirmációról. V. Szakasz: az úrvacsoráról. VI. Szakasz: a házasságról, VII. Szakasz: Az egyház-keletről. VIII. Szakasz: a temetésről.⁵⁴

Bévezetés a Homileticaba című harmadik könyvben elsőként azzal foglalkozott, hogy mi a homiletika: „A’ Homiletica a’ felől való tudományos oktatás, miképpen kellessen egész Gyülekezetet a’ Vallásra tartozó dolgokb[a]n egymásból folyó beszéd által világosítani, jobbítani és tanítani.” (1. §.). A következő bevezető részben olyan kérdésekre keresi a választ, hogy szükséges-e a vallásra élőszóval tanítani, mi az eredete és célja a tanítói hivatalnak, a lelkipásztor elméleti és erkölcsi minéműségei, szükségessége a homiletika, és végül hosszan foglalkozik a homiletika történetével (1–15. §.). Az első részben a prédikációval, a prédikáló személyével és a papi társasággal (16–25. §.), a második részben a textussal, a homíliával, a prédikációval és a prédikálással (26–83. §.), a harmadik szakaszban a prédikáció külső formájával (84–108. §.), a negyedik szakaszban a prédikáció elmondásával (109–128. §.) foglalkozik.

Látzai József a katechetikát és az erkölccsant nem kéziratokból, hanem az általa írt nyomtatott tankönyvekből oktatta. Első könyveit pápai tanárkorában írta, illetve fordította, melyeknek számos későbbi kiadása és átdolgozása megjelent. *A Keresztyen kathekismus a vallás történetével és némely szükséges könyörgésekkel együtt* címmel 1796-ban Győrben adták ki munkáját, melyet Johann Benjámín Koppe után fordított.⁵⁵ 1804-ben Győrben jelent meg a *Kisedek kathekismusa*, melyet kérdésekbe és fele-

⁵⁴ VÖ: FEKETE KÁROLY: A református liturgikák története a XIX–XX. században. In: *Magyar Egyházzene*, 1999–2000, 7. sz. 459–487. p.

⁵⁵ LÁTZAI SZABÓ JÓZSEF: *Keresztyen kathekismus a vallás történetével és némely szükséges könyörgésekkel együtt*. Koppe után ford. Győr, 1796. 3. kiadás: Uo., 1802.; 4. kiadás: Vác és Nagyvárád, 1802.; 5. kiadás: Vác és Sziget, 1816., átdolgozott kiadása. I. A hit ágazatairól. Kolozsvár, 1813. II. A keresztyén erkölcsi tudományról 6. kiadás. Nagy-Enyed, 1834.

tekbe szedve a kisded tanulók számára készített.⁵⁶ Végül megemlítendő a *Vallástevő katechismus* című könyve, amely 1813-ban Sárospatakon került kinyomtatásra, és számos újabb kiadást megért.⁵⁷ Erkölcsstani munkái szintén ide tartoznak, két kötete jelent meg Sárospatakon nem sokkal halála előtt.⁵⁸

Látzai József prédikációi először a Prédikátori Tárházban jelentek meg, majd Sárospatakon kiadott egy négy kötetből álló prédikációs gyűjteményt, és egy templomi köznapi könyörgéseket tartalmazó könyvet.⁵⁹ Nem szabad megfeledkezni azokról az ünnepi alkalmakra írt beszédekről sem, melyek közül számos megjelent nyomtatásban. Így például a reformáció háromszázadik évfordulójára írt ünnepi beszédről (1817), vagy éppen a Vay József egyházi főgondnok felett tartott ünnepi gyászbeszédről (1822). Mindezek közül kiemelkedik az az ünnepi beszéd, amelyet 1825. március 13-án mondott Sárospatakon a nagytemplom megújításáért tartott hálaadásnapján (1825). Látzai József pataki lelkészként a református templom építésében és felújításában is jelentős szerepet vállalt.⁶⁰

4.2. Költészete és Kazinczy-ellenessége

Látzai már diákkorában szívesen foglalkozott költészettel, kéziratban maradtak fenn pataki diákkorában írt alkalmi halotti versei és egyéb alkalmi költeményei.⁶¹ 1788-ban írt egy iskolai verses moralitást *Lapsus protoplastae* címmel, amely kiemelkedett kortársai iskoladrámái, iskolai vígjátékai közül.⁶² Feljebb már említésre került, hogy maga Ráday Gedeon főkurátor is felfigyelt az ifjú Látzai egy műfordítására, valamint, hogy nyomtatásban megjelentek énekei és egy halotti verseket és beszédeket tartalmazó könyve, melyet még pápai tanárkorában írt. Versei több folyó-

⁵⁶ LÁTZAI SZABÓ JÓZSEF: Kisdedek katechismusa, az az: a keresztyén hitnek és kegyességnek fő ágazatai, együgyű kérdésekbe és feleletekbe szedve; a kisded tanulók számára kiadta. Győr, 1804. (Vác, 1812., Nagy-Enyed, 1830. Brassó, 1831., Kolozsvár, 1832. Új jav. és bőv. kiadás: Komárom, 1850.; újabb kiadása ezen cím alatt: Kisdedek kátéja, vagy keresztyén hit- és erkölcstan elemei egyszerű kérdésekben és feleletekben. Látzai József nyomán újból dolgozva Kolozsvár, 1857. és 1866.)

⁵⁷ Uő: Vallástevő katechismus. Sárospatak, 1813.

⁵⁸ Uő: Erkölcsi olvasókönyvecske. Készítette az apróbb iskolák számára. Sárospatak, 1825.; Uő: Rövid erkölcsi tudomány. Sárospatak, 1826.

⁵⁹ Látzai Szabó József prédikációinak első darabja, mellyben különböző textusokról készültek, 2. mellyben a Jézusnak Máté 5-7. részeiben találtató szavairól készültek, 3. mellyben válogatott alkalmatosságokra készültek, 4. mellyben innepi tanítások foglaltatnak. Sárospatak, 1813, 1814, 1819, 1820. (4 kötet); Uő.: Templomi köznapi könyörgések. Sárospatak, 1827.

⁶⁰ SZINNYEI, 1900. 613–614. p.

⁶¹ TIREL. Kt 1124/ 132, 137, 148, 155, 166. Vita volat voeucris mortales dira rapit... (Halotti versek a pataki kollégiumban elhunyt diákok fölött, 1774–1818.)

⁶² Lapsus protoplastae. Kiadása: SZILÁDY ÁRON: Egy sárospataki iskolai dráma. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1905. 66-103. p.; ALSZEGHY ZSOLT: Adalék a protestáns iskoladrámák XVIII. századi történetéhez. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1967. 4. sz. 455–464. p.; LÁTZAI JÓZSEF: Invitálás bálra (Lapsus protoplastae–IV. Szcénából). In: A magyar valóság versei. I. köt. Szerk.: Csanádi Imre. Bp., 1966. 377. p.

iratban is olvashatóak voltak, így az *Orpheusban*, a *Szépliteratúrai Aján-
dékban* és a *Felsőmagyarországi Minervában*, műfordításai a *Magyar
Múzsában* és a *Magyar Múzeumban*.⁶³ Versírásában a konzervatív irányt
követte, és szembefordult Kazinczy nyelvújító mozgalmával. A poézisről
vallott jegyzetei már 1793-ban megjelentek Mándi Márton István egy tan-
könyvében.⁶⁴

A *Magyar Versekről* című írása – melyben magát „Magyar Poétának”
nevezte – 1809-ben jelent meg a *Hazai és Külföldi Tudósításokban*, majd
1810-ben az *Új Holmiban*. Értekezésében azt tárgyalja, hogy a magyar
nyelv a „Deák és Görög mértékű Verse”, és a „Cadentiás Verse” alkotásá-
ra is alkalmas. Munkájában a kizárólagosság ellen tiltakozott, igazi versek
ismerve el mind az időmértékes, mind a rímes verset:

„...valjon válik é egy pallérozott Magyar Gavallérnak legkisebb
gyalázatjára is, hogy ő minden tsinosabb Európai Nemzetek tántzába,
szint úgy megteszi a’ tempót, valamint maga a’ született Francia, Né-
met, Anglus, ’s a’ t. De a’ mellett a’ maga Nemzeti tántzában is olly
ékes és elmés megindulásokat ejt, hogy azokat az idegen kéntelen vagy
veszteg bámúlni, vagy ha követni akarja, tövisbe tapodók módjára ej-
teni formátlan táborzékolását? így, így szinte illyen ditsősségére szolgál
az, mind Nemzeti poézisünknek, mind nyelvünknek, ha ebben minden
más Európai nemzetekkel is a’ Cadentiás Versekre nézve
megmérkezhetünk, és még is az ezek által követhetetlen Deák és Görög
mértékű Verseben is azoknak nyomaikba hághatunk. Esmérek egy
Urat, kit mindnyájan veteranus Poétáink közt örömet tisztelünk, a’ ki
most sem tartja *versnek* azt, a miben *Cadentia* nints, holott maga is ír
mért Syllabákra is. Én pedig egyiket szint’ úgy mint, a’ másikat, igazi
Versenek, sőt ha a’ gondolat ’s előadás a’ Poétai mértéket megüti, *poé-
mának* is tartván, megengedjenek véghangos Verseinknek ’s Ver-
si[r]óinknak kéméletlen betsmérlői, (legalább míg az ellenkezőről
bennünket meg nem győznek) ... *mindennek a magáét* megadatni...”

Írását *A Gém* című verssel („Apologossal”, tanmesével) rekesztette be,
melyben védelmébe vette a rímes versek szerzőit azokkal szemben, akik
„kéméletlen betsmérlői” a rímelésnek. Végül azt a gyanúját fogalmazta meg
a „dülő-fülő gém-poéták” ellen, hogy talán azért nem írnak rímes verseket,
mert nem is tudnak.⁶⁵

A nyílt harc az ortológusok és neológusok között 1811-ben indult meg,
amikor Kazinczynak megjelent *Tövisek és virágok* című epigramma-
gyűjteménye. Ebbe bekerült a Látzai versére feleletül írt *Lúdhattyú* című
epigramma is.⁶⁶ Csokonai Vitéz Mihály is utalt Látzainak már korábban is
jól ismert költészetéről vallott felfogására: „A’ Poézis Lélek, a’ mely

⁶³ A versekről bővebben: SZINNYEI, 1900. 614–615. p.

⁶⁴ MÁNDI MÁRTON ISTVÁN: *Phaedri fabulae Aesopae*. Győr, 1793. Látzai jegyzetei a 404–
408. oldalon olvashatók.

⁶⁵ LÁTZAI JÓZSEF: *A Magyar Versekről (A gém)*. In: *Az Új Holmi*. I. Tsomó. Pest, 1810.
5–6. p. és *Hazai és Külföldi Tudósítások*, 1809. 51. sz. 393–394. p.

⁶⁶ KAZINCZY FERENCZ: *Tövisek és virágok*. Széphalom 1811. Kiad.: Balassa József. Bp.,
1902. (Régi magyar könyvtár, 20.) 6., 38., 67–68. p.

elevenitt, e' nélkül a' Vers tsinálás megholt állat. Látzai az egész dolgot a Tántzoshoz hasonlítja..." – írta *A Magyar Prosodiáról* című írásában.⁶⁷ Látzai József Sárospatakon a Somogyi Gedeon-féle *Mondolat* egyik buzgó terjesztője volt (hozzá hasonlóan egyébként korábbi szerkesztőtársa, Fábián József is támogatta a munka kiadását).⁶⁸ Látzai nevéhez kötöttek egy nagy visszhangot kiváltó, Kazinczy-ellenes gúnyiratot, melyről maga Kazinczy is úgy tudta, hogy Látzai szerzeménye. A nyíltan becsmérlő hangvételű írás keletkezési ideje 1812 körülre tehető, valódi szerzőjének kiléte azonban ismeretlen.⁶⁹ A gúnyirat megjelenését követő konfliktusnak is köszönhető, hogy Sárospatakon kialakult az úgynevezett Kazinczy-ellenes triász, melynek tagja Látzai mellett Kövy Sándor jogprofesszor és Rozgonyi József volt.⁷⁰

5. Látzai Szabó József halála

Látzai Szabó József 1828. szeptember 19-én hunyt el szélütésben. Az anyakönyvi bejegyzés szerint „Tiszt[eletes] Látzai Szabó Jósef helybeli Predikátor és Professzor Úr” hatvanöt éves volt, amikor 1828. szeptember 21-én eltemették a pataki református temetőben.⁷¹ Halotti prédikációi és a temetésére szerzett énekek nyomtatásban is megjelentek. Beszédet mondott felette 1828. szeptember 25-én Major József sátoraljaújhelyi prédikátor, Nyiri István sárospataki professzor, a halotti énekeket és verseket Jelenfi Károly szerezte.⁷²

Látzai Szabó Józsefet 1828-ban bekövetkezett halálakor özvegye, Ketskeméti Erzsébet, valamint a következő, még életben lévő családtagok és rokonok gyászolták. Gyermekai: Látzai Szabó Zsigmond Somogy vármegyében a Csépei Református Eklézsia lelkipásztora, Látzai Szabó Károly hites ügyvéd, Látzai Szabó Dániel, Látzai Szabó Eszter, kinek férje Kenyhetzy Pál a Tolcsvai Református Eklézsia prédikátora, valamint Látzai Szabó Erzsébet. Életben lévő testvérei: Látzai Szabó Pál és Látzai Szabó Dániel, mindketten törvényszéki hites prókátorok, Látzai Szabó István, és

⁶⁷ CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY: *Tanulmányok*. Sajtó alá rend.: Borbély Szilárd – Debreczeni Attila – Orosz Beáta. Bp., 2002. (*Csokonai Vitéz Mihály összes művei*, 6.) 18–19., 141. p.

⁶⁸ BODOLAY, 1981. 156–158. p.

⁶⁹ *Mondolat*. Dicshalom 1813. Kiad.: Balassa József. Bp., 1898. (Régi magyar könyvtár, 10.) Függelék: Látzai Gúnyirata Kazinczy ellen. (98–109. p.); DIENES–UGRAI, 2013. 97. p.; JÁNOSI, 1941. 15–26., 39–40, 63. p.; HARSÁNYI ISTVÁN: A Kazinczy F. ellen írt gúnyirat szerzője. In: *Irodalomtörténet*, 1917. VI. évf. 501–504. p. Balassa József álláspontját Harsányi megcáfolja, bebizonyítva, hogy Látzai semmiképpen nem lehetett a gúnyirat szerzője.

⁷⁰ DIENES–UGRAI, 84–88., 99. p.; BAJKÓ, 1976. 44–47. p.

⁷¹ MNL. OL. Filmtár. A 1454.

⁷² MAJOR JÓSEF: Az Isten jóságának, az egészséges és jó napokban való háládatos megismerése és érzése...egy halotti tanításban előadva... Sárospatak, 1828. (továbbiakban: MAJOR, 1828.); Major könyvében továbbá: NYIRI ISTVÁN: A' vígasztalásról való beszéd, melyet néhai...Látzai Szabó Jósef úrnak...eltemettetésekor Sept. 23-dikán 1828. esztend[őben] a S. Pataki Ref. Templomban elmondott Nyiri István.; Uo továbbá: JELENFI KÁROLY: Halotti énekek és versek, melyek néhai...Látzai Szabó Jósef S. pataki Predikátor és Prof. Úr temetésére énekeltettek és íratlak.

néhai Látzai Máriának férje, Somodi István bogárdi prédikátor. Életben maradt özvegyének testvérei: Ketskeméti Sigmond kovátsi prédikátor, Ketskeméti Zsuzsanna, Csitsvai Vasas Andrásnak, a Külső-Somogyi Egyházmegye esperesének hitvесе, Ketskeméti Eszter, Nagy Istvánnak, a Dunántúli Református Egyházkerület jegyzőjének hitvесе és Ketskeméti Dániel. Néhai édesanyjának, Boros Klárának gyászoló testvérei voltak: Boros József táblabíró és egyházi assessor. Életben maradt özvegye édesanyjának, Szűcs Katalinnak testvérei voltak: Baratskai Szűts Sára, Baratskai Szűts Sándor, több vármegye táblabírájának hitvесе, Baratskai Szűts Imre, több vármegye táblabírája, Baratskai Szűts Zsófia, néhai Baratskai Szűts András özvegye.⁷³

1828-ban nekrológja jelent meg a *Tudományos Gyűjteményben* a *Kihalt tudósok és írók* című rovatban, valamint a *Hazai és Külföldi Tudósításokban*. Látzairól mint nagy tudományú, szeretett és tisztelt lelkipásztorról, a keresztyén erkölcsi tudományok közkedvességű és nagy hasznú tanítójáról, több rendű hasznos és épületes magyar munkák szerzőjéről emlékeztek meg. A hazai literatúra előmozdítására igyekező Látzainak összesen huszonegy munkája jelent meg nyomtatásban, melyek közül kiemelték az *Oskolai Tanító Könyvet*, a *Halhatatlanság Oszlopát* és *Prédikációit*.⁷⁴ Látzai Szabó József tudós prédikátor hamvai a sárospataki református temetőben nyugszanak.

⁷³ MAJOR, 1828. 51–54. p.

⁷⁴ *Tudományos Gyűjtemény*, 1828. 12. évf. 11. köt. 125–126. p.; *Hazai és Külföldi Tudósítások*, 1828. II. rész. 39. sz. 305. p.

